

В. П. Ємельянов

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ
«СЕСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ В УКРАЇНІ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ»¹**

Однією з актуальних проблем сучасної кримінології є проблема розроблення адекватних та ефективних заходів запобігання сексуальній експлуатації. Цілком очевидно, що заходи, які здійснюються на державному рівні, жодним чином не вичерпали організаційні й правові заходи, спрямовані на запобігання такій формі злочинності, як сексуальна експлуатація.

За оцінками експертів Організації Об'єднаних Націй, сексуальна експлуатація посідає третє місце у світі за рівнем прибутковості після торгівлі наркотиками та зброєю. Україна за своїм географічним і геополітичним розташуванням є країною походження, транзиту та призначення для чоловіків, жінок і дітей, яких вивозять за кордон із метою комерційної сексуальної експлуатації й примусової праці. Головними країнами призначення для вивезених з України дівчат є Росія, Туреччина, Чехія, Об'єднані Арабські Емірати, Польща, Італія, Ізраїль, Німеччина, Болгарія та Греція. Міграційні процеси в Україні останнім часом значно активізувались у зв'язку зі збільшенням кількості біженців з інших країн, а також внутрішньо переміщених осіб, які дедалі частіше потрапляють до забороненої сфери інтимних розваг. Загальновизнано, що дані офіційної статистики навіть приблизно не відображають реальний рівень кримінальних посягань, пов'язаних із сексуальною експлуатацією.

Розширення масштабів руху «живого товару» з метою сексуальної експлуатації перетворює це явище на глобальне лихо. За даними представництва Міжнародної організації з міграції в Україні, понад 100 тис. мешканців нашої держави стали жертвами торгівлі людьми. Кожний сьомий злочин учинено з особливою жорстокістю, кожний шостий – зі знуцанням над потерпілим, кожний десятий – з учиненням катувань. Понад чверть (27%) опитаних дітей підтвердили, що до них звертались незнайомці через мережу Інтернет із пропозиціями сексуального характеру². За даними Українського інституту соціальних досліджень, в Україні серед працівниць секс-бізнесу неповнолітні віком 12–15 років становлять 11%, віком 16–17 років – 20%.

¹ Небитов А. А. Сексуальна експлуатація в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз : [монографія] / А. А. Небитов. – К. : Національна академія внутрішніх справ, 2016. – 464 с.

² Результати дослідження ЮНІСЕФ «Комплексна оцінка масштабів продажу дітей, дитячої проституції та порнографії в Україні» / Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_13864.html.

³ Волинець Л. С. Надання допомоги дітям – жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик : [метод. посібник] / Л. С. Волинець, Л. П. Гурковська, І. В. Савчук ; Всеукр. ГО «Служба захисту дітей» ; за техн. підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ). – К. : К.І.С., 2011. – 132 с.

Майже третина осіб, задіяних в індустрії секс-розваг, – дівчата, які не досягли повноліття³.

Таким чином, комплекс проблем протидії сексуальній експлуатації, що тривалий час були закритими для обговорення, нині вимагає посиленої уваги як із боку держави, так і з боку громадянського суспільства.

Пошук шляхів удосконалення форм і методів запобігання посяганням, пов'язаним із сексуальною експлуатацією, був предметом активних наукових дискусій у різні історичні періоди. Вагомий науковий внесок учених у розроблення зазначеної проблематики є беззаперечним, проте їх дослідження об'єктивно обмежувались попередніми періодами розвитку законодавства й правозастосовної практики. Насамперед це пов'язано з тим, що запобігання сексуальній експлуатації тривалий час не вважалось пріоритетним напрямом правоохоронної діяльності; справи (провадження) цієї категорії, як правило, розглядають слідчі, які спеціалізуються на справах загальнокримінальної спрямованості; у справах цієї категорії суди, як правило, призначають покарання, не пов'язані з позбавленням волі; чинні кримінальні процесуальні норми не відповідають вимогам сьогодення; на стадії досудового розслідування лише у виняткових випадках до підозрюваних обирають запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

З огляду на зазначене вище комплексне дослідження теоретичних і практичних аспектів кримінально-правового та кримінологічного складників злочинів, пов'язаних із різними формами сексуальної експлуатації в Україні, потребує осмислення й систематизації спеціально-кримінологічних заходів запобігання сексуальній експлуатації. Останнє можливе лише за наявності потужних теоретичних досліджень юридичної характеристики сексуальної експлуатації, узагальнення методологічних питань взаємовідносин людини й держави, профілактики та захисту прав жертв сексуальної експлуатації.

А. А. Небитовим у межах єдиного комплексного й цілісного дослідження здійснено спробу узагальнити, систематизувати та вдосконалити заходи запобігання сексуальній експлуатації в Україні як на загальносоціальному, так і на спеціально-кримінологічному рівні. Також у роботі окремо розкриті заходи віктимологічної профілактики. Автор наголошує, що всі ці заходи пов'язані між собою та повинні здійснюватись комплексно для недопущення аналізованої категорії протиправних діянь.

У своїй роботі А. А. Небитов значну увагу приділяє заходам правового характеру. Особливістю національного правотворчого процесу є те, що Кримінальний кодекс України не визначає сексуальну експлуатацію як окремий злочин, проте передбачає відповідальність за низку суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із нею. Крім того, відсутній спеціальний закон про запобігання сексуальній експлуатації, проте правовідносини в цій сфері регламентуються іншими законами, які регулюють певні аспекти протидії цьому злу.

Автор виокремив правові фактори, які впливають на сексуальну експлуатацію: недоліки чинного законодавства, зокрема, недостатню регламентацію відповідальності за певні злочинні діяння; відсутність, з одного боку, працюючої системи захисту потерпілих, недостатню захищеність українських громадян від торгівців «жи-

вим товаром» як в Україні, так і за її межами, а з іншого – складний шлях доведення злочинної діяльності, збору доказів і документування злочину працівниками правоохоронних органів; неналежну профілактичну діяльність правоохоронних органів.

Автор узяв на себе сміливість уточнення ст. 301 Кримінального кодексу України, а саме запропонував диференціювати кримінальну відповідальність за цей злочин з урахуванням різного ступеня суспільної небезпеки окремих діянь, способів їх вчинення, спеціальних потерпілих від злочину, предмета злочинного посягання, форм множинності, співучасті в злочині тощо. Також запропоновано диференціацію діянь, передбачених ст. 302 Кримінального кодексу України, шляхом доповнення об'єктивної сторони злочину такими діяннями, як забезпечення фінансування вказаних місць та управління ними – встановлення відповідальності за перешкоджання припиненню заняття проституцією, а також за торгівлю неповнолітніми з метою їх сексуальної експлуатації; виділення втягнення неповнолітніх у заняття проституцією в окремий злочин, за який варто встановити підвищену відповідальність суб'єкта злочину; криміналізація одержання сексуальних послуг від осіб, які займаються примусовою проституцією, тощо.

Позитивною рисою монографічного дослідження є те, що автор розглядає деякі методологічні питання, які є передумовою дослідження проблеми покарання за злочини, пов'язані із сексуальною експлуатацією, а також проблеми взаємодії правоохоронних органів та органів державної влади, місцевого самоврядування, неурядових організацій, представників громадськості, спрямованої на зниження рівня вірогідності потерпання людини чи групи людей від протиправної діяльності, пов'язаної із сексуальною експлуатацією.

Заслужують на підтримку запропоновані автором структура й динаміка злочинів, пов'язаних із різними формами сексуальної експлуатації, типологія злочинців і злочинних угруповань у цій сфері, концептуальне бачення шляхів реалізації профілактичних заходів на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях.

Робота Андрія Анатолійовича, будучи фундаментальним і комплексним кримінально-правовим та кримінологічним дослідженням, водночас відкриває нові горизонти для подальших наукових пошуків.

Поряд із низкою позитивних надбань монографічного дослідження варто назвати також дискусійні або недостатньо обґрунтовані пропозиції. Зокрема, з одного боку, на сторінках монографії автор справедливо зазначає, що «проблемні питання, які виникають у судовій практиці під час кваліфікації злочинів, пов'язаних із сексуальною експлуатацією, зумовлюють необхідність розроблення відповідних роз'яснень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ». З іншого боку, ця пропозиція потребує уточнення, оскільки Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. передбачає ліквідацію Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Тому відповідну постанову з вказаної проблематики варто чекати лише від оновленого Верховного Суду України.

Висловлені зауваження стосуються здебільшого окремих положень роботи. Вони не впливають на загальну позитивну оцінку монографічного дослідження А. А. Небитова.

Отже, рецензована монографія А. А. Небитова є результатом актуального, наукового та практично значущого, оригінального дослідження, містить низку нових структурних і змістових елементів та є вагомим внеском у вітчизняну кримінологію й кримінальне право. Без сумніву, у подальшому вона стане корисною як для науковців, так і для практиків.

В. П. Ємельянов
професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор